

TÜRKİYE'DE DİN VE EĞİTİM: DEĞİŞİM İHTİYACI

TÜRKİYE'DE DİN VE EĞİTİM: DEĞİŞİM İHTİYACI

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ: ORTAK İLKELER VE ÖNERİLER

Eğitim Reformu Girişimi (ERG), eğitim politikaları ve karar verme s¼reçlerine, araştırma, savunu ve izleme yoluyla katkıda bulunmak üzere, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi bünyesinde uygulamaya konulmuş bir projedir.

ERG, Açık Toplum Enstitüsü, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Aydın Doğan Vakfı, Özel Okullar Derneği ve Sabancı Üniversitesi tarafından desteklenmektedir.

Eyl¼l 2005

İPM | IPC
İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
İSTANBUL POLICY CENTER
OF SABANCI UNIVERSITY

AÇIK TOPLUM ENSTİTÜSÜ

ANNE ÇOCUK EĞİTİM VAKFI

AYDIN DOĞAN VAKFI

Sabancı
Universitesi

Bu raporun bütün hakları Sabancı Üniversitesi'ne aittir.

TÜRKİYE'DE DİN VE EĞİTİM: DEĞİŞİM İHTİYACI

GİRİŞ

*Eğitim Reformu Girişimi'nin ülkemizde "din ve eğitim" ekseninde Mayıs 2004'te başlattığı tartışmaların amacı, din eğitiminde giderek kendini belli eden reform ihtiyacının tüm ilgili iddia sahiplerinin yer aldığı katılımcı bir süreç içerisinde değerlendirilmesidir. Bu şekilde, din eğitiminde yeni politikalar konusunda ilgili iddia sahiplerinin katılımı ve yönetim esprisi içerisinde, bir toplumsal **consensus** (oydaşma) oluşturulması hedeflenmektedir.*

ULUSLARARASI ÇERÇEVE^{1,2}

Din ve eğitim ile ilgili konular ve uygulamalar Avrupa'da ve dünyada farklılık göstermektedir. UNESCO tarafından 2003'te yayınlanan bilgilere göre araştırma yapılan 142 ülkenin 73'ünde din ve eğitim, okulun ilk dokuz yıl süresince öğrencilerin karşısına en az bir kere zorunlu ders olarak geliyor.

Tüm farklılıklara rağmen, Avrupa ülkelerinde önemli bazı ortak özellikler vardır. Birçok ülkede din ile ilgili dersler zorunlu veya seçmeli olarak okutulmaktadır. Örneğin, "din eğitimi" Avrupa ülkelerinden Avusturya, Kıbrıs Rum Kesimi, Yunanistan ve İrlanda'da zorunlu, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovakya'da seçmeli olarak yapılmaktadır. "Dinler hakkında eğitim" ise Danimarka, İngiltere ve İsveç'te zorunlu olarak yapılmaktadır. Arnavutluk, Fransa, Karadağ ve Makedonya'da ise okullarda din dersi olmayıp, "dinler hakkında eğitim" başka dersler içinde verilmektedir. Bununla beraber, birçok ülke, vatandaşları arasında inançlar, değerler ve yaşama şekillerinin farklılaştığını ve çoğulculuğun arttığını gözlemlemektedir. Bu artış da beraberinde bu farklılık içinde din ve eğitim konusunda hangi politikaların nasıl etkili olabileceği sorularını getirmektedir.

Bu soruların irdelendiği kamusal tartışmalar daha çok insan haklarının yorumlanmasına, devletin rolünün belirlenmesine, resmi ve özel eğitim kurumlarına ve dini kuruluşlara odaklanmıştır. Politika tartışmaları özellikle uluslararası sözleşmeler, hukuki karar ve süreçler ve siyasi gündemler tarafından yönlendirilmektedir. Bu bağlamda birçok eğitim bakanlığı din ve eğitim tartışmaları kapsamında insan haklarının ve ulusal mevzuatın yorumuna karşılık gelen eğitim politikaları veya sınıf içi öğrenme etkinlikleri belirlemeye çalışmaktadır.

Ulusal tartışmalara ek olarak, son yıllarda birçok uluslararası kurum eğitimin amacı hakkında derin tartışmalar sürdürmekte ve bu bağlamda din ve eğitimi yeniden irdelemektedir. UNESCO Uluslararası Eğitim Komisyonu'nun "**Öğrenmek: İçimizdeki Hazine**"³ adlı yayınında eğitimin manevi ve kültürel boyutlarına yeniden odaklanması çağrısı yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler, Kasım 2001'de dini hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık ile mücadele ve düşünce ve vicdan özgürlüğünün eğitim yoluyla desteklenmesi için stratejiler geliştirme amacıyla **Eğitimde Dini Ayrımcılığın ve Hoşgörüsüzlüğün Ortadan Kaldırılması** konulu uluslararası bir konferans düzenlemiştir. Konferans bildirisinde insan hakları eğitiminin kuvvetlendirilmesi ve öğrencilerin **ötekilerin**

1. Kızılca Yürür, *Avrupa Birliği'ne Bağlı Ülkelerin İlk, Ortaokul ve Lise Seviyesindeki Okullarında Din Dersi Eğitimi* (İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi, 2004).

2. Zdenko Kodelja and Terrice Bassler, *Religion and Schooling in Open Society: A Framework for Informed Dialogue* (Ljubljana, Slovenia: Open Society Institute, December 2004).

3. Jacques Delors, *The Treasure Within, Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-First Century* (Paris: UNESCO Publishing, 1996).

dünya görüşleri hakkında bilgi ve anlayışlarının artırılması çağrısı yapılmıştır. Konferans sonrasında bu çağrının uygulamaya geçirilmesi için stratejiler geliştirilmesi rolünü Din ve İnanç Özgürlüğü Oslo Koalisyonu (*Oslo Coalition on Freedom of Religion or Belief*) üstlenmiştir.

Global gelişmeler Avrupa Komisyonu'nun da eğitimde çok kültürlülük ve dinler hakkında eğitim konusunda proaktif tutum geliştirmesine yol açmıştır. Komisyon karar organlarının yanı sıra düzenlediği hükümetler arası konferans serileri bu konuda görüş oluşturmuş ve açıklamıştır. Avrupa Komisyonu Parlamentosu, 1999'da *Din ve Demokrasi Üzerine Öneriler* kapsamında "okul ve üniversite programlarının acil bir konu olarak gözden geçirilmesini ve din eğitiminin bedelinin dinlerin insanlık tarihinin, kültürünün ve felsefesinin önemli bir parçası olarak öğretilmemesi olmasını" önermiştir.

REFORM İHTİYACININ BELİRLENMESİ

1982 Anayasası'nın 24. maddesinde belirtildiği gibi "...Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır." Bu doğrultuda 16 Haziran 1983 tarihinde değiştirilen Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 12. maddesine göre de "Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır."

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından belirlenen programlar çerçevesinde yapılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde öğrencilere diğer bilgilerin yanı sıra dua ezberletilmekte ve namaz, oruç, zekat ve hacca ait uygulamaya yönelik bilgiler öğretilmektedir. Nitekim, programların özel amaçları içerisinde ilköğretim 4. sınıfta öğrencilerin belirlenmiş duaları ezberlemesi, 6. sınıfta ise namaz kılmayı öğrenmesi gereği yer almaktadır. Dolayısıyla, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi kapsamında "din eğitimi" yapılmaktadır.

Öte yandan, gerek 1982, gerek 1961 anayasalarında (Md. 2) Türkiye Cumhuriyeti "...demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti" olarak nitelenmiştir. 1982 Anayasası'nın 2. ve 24. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, Anayasa'ya göre laik devletçe üstlenilmiş bir görev olarak "din kültürü ve ahlak bilgisi" öğretiminin belirli bir dinin (veya mezhebin) benimsetilmesi amacıyla yönelik olamayacağı anlaşılır. Ayrıca 24. maddede "dini inanç ve kanaat"ten söz edilmesi dini inanç kadar dini inançsızlığın da kapsandığını ortaya koymaktadır. Bu durumda Anayasa'nın lafzına ve ruhuna uygun olanın, gerçekten genel bir din kültürü ve ahlak öğretimi, yani "din eğitimi" değil "dinler hakkında eğitim" yapılması olduğu açıktır. Tek başına "din kültürü" ifadesi dahi tek bir dinin (ve mezhebin) benimsetilmesi amacını dışlar.

Anayasa'nın lafzına ve ruhuna uygun olan, çeşitli dinlerin karşılaştırmalı olarak tanıtıldığı bir öğretimdir. Böyle bir öğretim kuşkusuz önemli bir tarihsel bakış içerecektir. Bu öğretimde İslamiyet, Hıristiyanlık, Musevilik (ve ilgili mezhepler) yanında Budizm, Hinduizm vb. de yer tutacaktır. Böyle bir yaklaşım içinde din sosyolojisi, din ve ekonomi ilişkisi gibi konular da önem taşıyacaktır. Ayrıca dine dayalı ve dine dayalı olmayan ahlak anlayışları da hem tarihsel bir perspektifle, hem karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Böyle bir öğretimde dinlere özgü tapınma kuralları ve biçimleri de karşılaştırmalı olarak açıklanacaktır. Örneğin farklı dinlerin önemli günleri ve bayramları karşılaştırmalı olarak öğretilenlerdir. Böyle bir öğretim öğrencilerin bilgisini zenginleştireceği gibi, farklı din ve kültürlerdeki insanlara yönelik anlayış ve hoşgörüsünü de güçlendirecektir.

TÜRKİYE'DEKİ TARTIŞMALAR

Son zamanlarda din ve eğitim diğer birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de tartışılmaktadır. 1990'ların ikinci yarısından bu yana devam eden ve Avrupa Birliği sürecinde ivme kazanan demokratikleşme süreci diğer birçok konuda olduğu gibi din ve eğitim tartışmalarının da ana itici güçlerinden biri olmaktadır.

Son günlerde tartışmalar iki boyutta devam etmektedir. Bunlarda ilki son günlerde sık sık basına yansdığı gibi Milli Eğitim Bakanlığı'nda tartışılmakta olan "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersi öğretim programının değiştirilmesidir. Diğeri ise, zorunlu din dersinin kaldırılması için Avrupa İnsan Haklar Mahkemesi'ne yapılan başvurudur.

Eğitim Reformu Girişimi'nin başlattığı düşünme süreci ise din ve eğitimde değişimin ulusal mahkemeler veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları güdümüne gerek kalmaksızın, tüm ilgili iddia sahiplerinin yer aldığı katılımcı bir süreç içerisinde yapılandırılmasını amaçlamıştır.

Bu süreç sonunda ortaya çıkan ortak ilkeler ve öneriler devam eden sayfalardaki metinde kamuoyunun dikkatine sunulmuştur.

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ: ORTAK İLKELER VE ÖNERİLER

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN

ULUSLARARASI SÖZLEŞME MADDE 13/1:

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ 1. PROTOKOL MADDE 2:

Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.

Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri, Din ve İnanç Özgürlüğü Oslo Koalisyonu'nun Eylül 2004 toplantısının sonuç bildirgesi,⁴ incelenen kaynaklar⁵ ve katkı yapan kişilerin görüş ve önerileri doğrultusunda:

Din ve eğitim konusunda ilk ve ortaöğretimde yapılması gereken reform için aşağıda belirtilen ilke ve öneriler üzerinde fikir birliği sağlanmıştır.

1. Ülkemizde eğitim:
 - a. İnsan haklarına, özellikle din ve inanç özgürlüğüne saygıyı
 - b. Din ve inanç ile ilgili olarak hoşgörüyü
 - c. Din, görüş ve inanç çoğulculuğuna saygıyı ve
 - d. Çok kültürlülüğü ve dinler arası anlayış ve saygıyı teşvik etmeli;
 - e. Dine veya inanca dayalı ayrımcılık ve hoşgörü eksikliği ve
 - f. Dine veya inanca dayalı önyargılar ve tekipleştirme eğilimleri ile mücadele etmeli;
 - g. İnsan hakları, din ve inanç özgürlüğüne saygının çoğulcu toplumlarda barış içinde bir arada yaşamın bir önkoşulu olduğunu vurgulamalı; ve
 - h. Bireylerin kendi inançları ile çelişen dini eğitim almama hakkını korumalıdır.
2. Bu genel çerçeve içinde, örgün eğitim içinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi eğitimi devletin her dine ve mezhebe eşit uzaklıkta durduğu bir laiklik anlayışı temeline oturtulmalıdır.
3. Buna göre, her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının, inanç, ibadet ve dolayısıyla din hakkındaki kanaati ne olursa olsun -ateist, deist, agnostik, İslam'dan başka bir din ve mezhep mensubu- toplumun temel değer belirleyicilerinden biri olan din hakkında temel bilgileri, tarihini,

4. The Oslo Global Meeting of Experts, September 2nd - 5th 2004, Conclusions and Recommendations From the Participants (<http://folk.uio.no/leirvik/OsloCoalition/Report0904.doc>).

5. Bu çalışma kapsamında yararlanılan diğer kaynaklar aşağıdaki gibidir:

- Prof. Dr. Halis Ayhan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Doç Dr. Yurdağül Mehmedoğlu, Y. Doç Dr. Mustafa Öcal ve Dr. Halil Ekşi, **Din ve Ahlak Eğitimi Öğretimine Yeni Yaklaşımlar** (İstanbul:Dem Yayınları, 2004).

- Ruşen Çakır, İrfan Bozan ve Balkan Talu, **İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler Raporu** (İstanbul: TESEV, 14 Haziran 2004).

- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, **Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları: Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar 28-30 Mart 2001 - İstanbul** (Ankara: MEB, 2003).

inanç esaslarını, ibadet ve ahlak anlayışını, kültür, dil, edebiyat ve sanat hayatına getirdiklerini bilgi olarak kazanması vazgeçilemez bir ihtiyaçtır. Bunun yanı sıra yaşayan dinlerin tümü hakkında da genel tanıtıcı bilgilerin öğrenilmesi gerekmektedir. Dinler hakkında kazanılacak doğru ve yeterli bilgiler, çocuğun kendi dininden başka bir dine mensup olan insanlarla sağlıklı ve uyumlu ilişkiler geliştirmesine yardımcı olmanın yanı sıra, farklı dinleri tanımasına yardımcı olacaktır.

4. Dolayısıyla, ilk ve ortaöğretimde zorunlu olan din derslerinin öğretim programı, öğrencileri din değiştirmeye veya belirli bir dini benimsemeye zorlayacak şekilde olmamalı, “yaşanılan toplumda yaygın olan dini inanç” ve “başka dinler” hakkında bilgilendirme esas alınmalı, bütün dinlere ve mezheplere nesnel yaklaşılmalıdır. Bunu sağlamak için, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğretim programından din eğitime yönelik konular çıkarılmalı, bunun yerine din kültürü, ahlak, felsefe ve sanat ağırlıklı konular konulmalı, bütün dinler hakkında temel bilgiler verilmelidir.

ÖNERİLER

Yukarıda yazılı ilkeler doğrultusunda,

1. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından sürdürülen öğretim programları yenileme çalışmaları kapsamında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı ülkemizdeki inanç çeşitliliğini yansıtan katılımcı bir süreç içerisinde uzmanlar tarafından hazırlanmalıdır.
2. Hazırlanacak olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarını uygulayacak öğretmenlerin tümüne hizmet-içi eğitim verilerek kendilerine yeni öğretim programını yetkinlikle uygulayabilmeleri için gerekli tutum ve beceriler kazandırılmalıdır.
3. Hazırlanacak yeni Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarının pratikte uygulamaya geçirilmesini sağlamak için gerekli destek ve izleme mekanizmaları oluşturulmalıdır.
4. Buna ek olarak, yapılan çalışmalarda ülkemizde ailelerin çocuklarına kendi dini inançları doğrultusunda “din eğitimi” verilmesi yönündeki talepleri de dikkate alınmış ve bu talebin nasıl karşılanabileceği yönünde tartışmalar yapılmıştır. Tartışmalar sonucunda üzerinde fikir birliği sağlanan ilke ve öneriler aşağıdaki gibidir:
 - Din eğitimi isteğe bağlı olmalıdır. Zorunlu veya seçmeli ders olarak okullarımızda okutulmamalıdır. Aksi takdirde, yukarıda belirtilen ilkelerin ruhuna ters bir durum ortaya çıkacaktır.
 - İsteğe bağlı din eğitimi, örgün eğitim çerçevesi içinde planlanmalıdır.
 - İsteğe bağlı din eğitiminin içeriği Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin içerik ve felsefe boyutuyla çelişmeyecek şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.
 - İsteğe bağlı din eğitimi üniversite mezunu, pedagojik formasyon almış ve din eğitimi yukarıda yazılı ilkeler doğrultusunda uygulayabilecek din bilgisi öğretmenleri tarafından verilmelidir.
 - İsteğe bağlı din dersi veren öğretmenlerin maaş ve ücreti için devlet bütçesinden herhangi bir pay ayrılmamalıdır.
 - İsteğe bağlı din dersinin uygulaması ile ilgili olarak örgün eğitim kurumları, ibadet yerleri ve Halk Eğitim Merkezi gibi farklı uygulama alanları, yaz kursları veya televizyon gibi farklı uygulama modelleri önerilmiştir. Tartışmalarda her önerinin avantaj ve dezavantajları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu alternatiflerin ülkemizdeki inanç çeşitliliğini yansıtan katılımcı bir süreç içerisinde uzmanlar tarafından tartışılması ve kabul edilebilir, uygulanabilir ve sürdürülebilir bir öneri geliştirilmesi gerekmektedir.

**TÜRKİYE'DE DİN VE EĞİTİM: DEĞİŞİM İHTİYACI VE
DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ: ORTAK İLKELER VE ÖNERİLER**

metinlerinin hazırlanması sürecine katılan, katkıda bulunan ve destek veren kişiler:

AD	KURUM
Ayla Göksel Göçer	Anne Çocuk Eğitim Vakfı
Batuhan Aydagül	Eğitim Reformu Girişimi
Prof. Dr. Binnaz Toprak	Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Burhan Şenatalar	Bilgi Üniversitesi
Celal Dinçer	Cem Vakfı
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı	Koç Üniversitesi
Doğan Bermek	Cem Vakfı
Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu	Işık Üniversitesi
Etyen Mahcupyan	TESEV
Fulya Sarı	HEV Okulları Özel HEV Kemerköy İlköğretim Okulu
Gülsün Özakın	Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
Prof. Dr. Halis Ayhan	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hrant Dink	AGOS Gazetesi
İrfan Bozan	TESEV
İzzet Irmak	VKV Koç Özel Lisesi
Prof. Dr. Mustafa Çağrıncı	İstanbul Müftülüğü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Neyyir Berktaş	Eğitim Reformu Girişimi
Nuri M. Çolakoğlu	TÜSİAD Eğitim Çalışma Komisyonu
Doç. Dr. Recep Kaymakcan	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Tosun Terzioğlu	Sabancı Üniversitesi
Prof. Dr. Türkan Saylan	Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
Prof. Dr. Üstün Ergüder	İstanbul Politikalar Merkezi

YAYINA HAZIRLAYANLAR **BATUHAN AYDAGÜL, NEYYİR BERKTAY**

YAPIM **MYRA**

KOORDİNASYON **RAUF KÖSEMEN, PINAR KARAAĞAÇ**, YAYIN KİMLİĞİ TASARIMI VE TASARIM SÜPERVİZÖRÜ **RAUF KÖSEMEN**,
TASARIM **MURAT ÖZGÜL**, BASKI ÖNCESİ HAZIRLIK **SERKAN ÖZCAN**, DÜZELTİ **NERMİN KETENCİ**, BASKI ÖNCESİ HAZIRLIK
KOORDİNASYONU **GÜLDEREN R. ERBAŞ, NERGİS KORKMAZ**

BASKI **FABRİKA BASIM ODUNCULAR SİT. 1. YAN YOL NO.4 SEYRANTEPE/KAĞITHANE-İSTANBUL T (0212) 332 19 17 F (0212) 332 19 16**

İSTANBUL, ARALIK 2005

SABANCI ÜNİVERSİTESİ

Karaköy İletişim Merkezi
Bankalar Caddesi 2, Kat 5
Karaköy 34420 İstanbul

T +90 (212) 292 50 44
F +90 (212) 292 02 95

www.erg.sabanciuniv.edu